

ORDET : Toilet(te)

Kommentarer og spørgsmål til denne rubrik bedes sendt til: olebalslev1@gmail.com

AF OLE BALSLEV

NU om dage er der stor forskel på, om man har den sidste del af dette ord med eller ej, men sådan har det ikke altid været. Ugens klumme vil prøve at gøre rede for de indviklede forhold i dette franske læneord, hvor der er forskel på, hvad man mener med toilet, når man siger toiletpapir og toiletbord.

På dansk er et »toilet« et rum, hvor man kan forrette sin nødtort. Der er mange synonymmer: das, kloset, latrin, lokum, retirade, wc og flere endnu. Og der hører toiletpa-

piret til. At gå på toilet virker mere »fint« end at gå på wc.

Der er mange sammensætninger som for eksempel herre-, dame- og handicaptoilet.

Med toiletbord er det en anden sag. Det står normalt i soveværelset og er et bord med spejl og skuffer, hvor man kan opbevare ting til personlig pleje, og hvor man – naturligvis mest kvinder – kan sidde, når man lægger make-up.

Går man sproghistorisk til værks, finder man, at den korte form »toilet« i ældre dansk også kan betegne de ting, der benyttes til personlig

pleje.

Et dertil benyttet møbel kan omtales som toilet som i dette eksempel: »Toiletter og Comoder«.

En anden ældre brug af »toilet« fremgår af dette citat af Carl Bernhard (1798-1865): »Han gad ikke gjøre noget Toilet om Morgenen«, altså for eksempel at barbere sig.

»Toilette« betegner på nudansk en dragt, ofte med et forled, som klart markerer, hvad der er tale om. Man har »selskabstoilette«, »aftentoitte« og ved særlige lejligheder »sørgetoilette«.

Direkte fra fransk har vi »stort toilette«, som er en oversættelse af »grande toilette«. Det forekommer blandt andet i dette citat af Georg Brandes: »Hun gaa mindst hveranden Aften ... Gaa nedringet i Selskab i 'stort Toilette'«. I moderne tid og med billedmediernes tydelige interesse optræder den slags »store toilette« ved filmfestivaler og ved de kongelige gallafester.

Det franske »toilette« er diminutiv af »toile« (lærd, linned). Det går tilbage til latin »tela«, der betegner et vævet stykke tøj, selve væven eller et spindelvæv.

Klommen. I legen er alt muligt, og virkeligheden bliver i nogen grad tilsidesat, så forestillingsevne og tænkning får frit løb. Det ses stadig i den iver, hvormed folk lader sig opsluge af mobiltelefonens univers.

Født i leg

AF JESPER HOFFMEYER
Cand.scient., dr.phil.,
emeritus

»MENNESKET er gudernes legetøj ... livet skal leves som leg«, sagde Platon. Citatet har inspireret mange personligheder, blandt dem den hollandske historiker Johan Huizinga, der i 1938 skrev bogen *Homo Ludens* om det »legende menneske«.

Huizinga var opskræmt af den krigstænkning, som blev dyrket i Tyskland i 1930'erne, og som hentede næring fra blandt andet Hegels idé om, at krig var civilisationens motor; en idé, som var blevet konkretiseret af den tyske historiker Jacob Burchardt, der hævdede, at den græske civilisations storhed netop viste sig i krigens form. Huizinga afviste disse ideer og hævdede, at leg langt snarere end krig er civilisationens livsnerve. Huizinga opfattede leg som fingeret kamp. Legen overfører krigen fra virkelighedens regi til fantasien. Leg og spil er jo ikke bare pjank og morskab, men udgør i virkeligheden grundlæggende elementer i samfundsopbygningen i skikkelse af ritualer og myter.

»Der findes ikke mennesker, uden at der også findes kultur, så spørger vi efter menneskets oprindelse, må vi nødvendigvis også spørge efter kulturens oprindelse.«

I *Homo Ludens* gennemgår Huizinga, hvordan leg på denne måde har præget kulturens udvikling tilbage fra de tidligste tider. Vi må konkludere, skriver han, »at civilisationen i sine tidligste faser er noget, der leges. Den kommer ikke af legen på samme måde, som en baby kommer ud af sin mors mave, den opstår i og som leg og lader aldrig legen bag sig.«

NU er det jo ikke kun mennesker, der leger, det gør også mange dyr. Selv bløddyr som

blæksprutter kan udvise en adfærd, som det vil være svært ikke at kalde leg. En ottearmet blæksprutte i et akvarium morede sig for eksempel i lang tid med at udsende en jetstrøm af vand, som fik en flydende genstand til at hoppe op af vandet, så den landede i en anden strøm af vand, der førte den tilbage til blækspruten. Den slags objektleg er udbredt blandt hvirveldyr og udgør jo også basis for samme slags leg blandt mennesker, det vi kalder boldspil.

Objektleg peger på, at leg er andet og mere end fingeret krig. Der optræder også et ubetvivleligt element af spontan fornøjelse ved at undersøge og lære sig at kontrollere et fænomen.

I legen er alt muligt, og virkeligheden bliver i nogen grad tilsidesat, så forestillingsevne og tænkning får frit løb. At leg vitterlig udgør en elementær bærebølge for menneskeligt liv ses alene af den iver, hvormed folk lader sig opsluge af mobiltelefonens univers, så såre de sætter sig ind i toget eller tager plads i venteværelset. Leg er i sin essens at hengive sig til en som-om-verden, en ikke-helt-rigtig verden, der opsluger en, så den for en tid optræder i ens hoved som verden selv. Det gælder litteraturen, teatret og filmen, såvel som det gælder kirkelige ritualer. Og det gælder desuden en god portion af al den snak, der udveksles mellem folk via mobiltelefon eller på Facebook, for sandt at sige er meget af det jo slet ikke sandt.

Set i det lys rammer Huizingas påstand om, at civilisationen ligefrem er opstået i og som leg, mere plet, end man måske først ville have tænkt. Der findes ikke mennesker, uden at der også findes kultur, så spørger vi efter menneskets oprindelse, må vi nødvendigvis også spørge efter kulturens oprindelse. Der er mange eksempler på kultur lignende fænomener blandt sociale dyr, men når vi ser på den specielt menneskelige kultur, så er sprogets symbolske elasticitet selvfølgelig afgørende betydning. Og sjovt nok kan der argumenteres for, at sproget selv opstod via legen.

Den amerikanske neurobiolog og antropolog Terrence Deacon fremsatte i 1997 den teori, at »den menneskelige hjerne afspejler sproget i sin opbygning på samme måde, som fuglen afspejler flyvningsens aerodynamik.« Vi blev ikke først intelligente, og så begynde vi at tale, siger Deacon. Snarere har der været tale om en co-evolution, hvor sproget og hjernen har udviklet sig i gensidigt samspil. Hominidernes hjerner har tilpasset sig de

Leg er i sin essens at hengive sig til en som-om-verden, der opsluger en, så den for en tid optræder i ens hoved som verden selv.

FOTO: BILDHUSETT/SCANPIX

nye vilkår og muligheder, som en fremvoksende sproglighed skabte for vores liv. Og sideløbende med det har sproget selv gradvis ændret karakter, så dets grammatik mere og mere nærmede sig en logisk struktur, som små børn, der skal lære at tale, umiddelbart vil gætte sig til.

MEN her er så et problem, for hvis det ikke var intelligensen, der gjorde os sproglige, hvad var det så? Deacon selv peger på ægteskabspagten. Båndet mellem kvinde og mand, mor og far, måtte sikres kulturelt, for da hunnens bæckenopbygning hos os selv som hos vore fjerne forfædre sætter en grænse for, hvor stort babys hoved kan være ved fødslen, så blev det efterhånden nødvendigt, at en stadig større del af hjernens udvikling blev udskudt til efter fødslen. Dette ville hos de hominider, vi nedstammer fra, have skabt en yngelplejebyrde, som kun kunne løses ved begge køns samarbejde om den. Da hannen nu imidlertid aldrig kan vide, om barnet er hans eget, forudsætter et sådant samarbejde en rituelt indstiftet pagt – og dertil kræves symbolsk tænkning.

Argumentet er biologisk sundt, men jeg har nu altid været lidt loren ved det. Jeg foretrækker at se sprogevnens begyndelse som middel for ønsket om at udtrykke fællesskab gennem ritualiserede lyde. Først i anden omgang har vore fjerne forfædre så lidt efter lidt opdaget, at lydene også egnede sig til at bære specifikke advarsler, opfordringer, beskrivelser, ideer og leg. Måske især det sidste, for det er jo altid bornene, der kommer først med det nye. Måske er sproglydens potentiale for symbolsk kommunikation i første omgang blevet afprøvet i børns lege. Det har været sjovt at finde på nye betydninger af lydudtrykkene, måske betydninger kun de indviede ville forstå. Lidt efter lidt er bemestringeren af lydudtryk som symbolsk tale derefter gået hen og blevet alvor i spillet om succes på andre af livets områder, herunder forplantningen. At være godt skåret for tungebåndet er jo ikke en ulempe på ægteskabsmarkedet – så teorien har Darwin på sin side.

Men integrationen af leg og civilisation går videre endnu. For dialogen mellem leg og virkelighed, mellem vores som-om-verden og verden-i-sig-selv, er selve kilden til den menneskelige kreativitet. Vores evne til at forestille os det, der ikke er, er forandringens modermælk. Den evne får os til at længes og til at handle derefter.